

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

BADIIY MAKONNING FENOMENOLOGIK TALQINI VA QAHRAMON ONGIDAGI AKS ETISHI

Turumova Nilufar Erkinovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, Samarqand kampusi, dotsenti

Annotatsiya

Mazkur maqolada badiiy makonning fenomenologik talqini va uning qahramon ongida aks etish jarayoni tahlil qilinadi. Tadqiqotda makon tushunchasi faqat fizik hudud sifatida emas, balki inson tajribasi, hissiyoti va ongida shakllanuvchi murakkab fenomen sifatida yoritiladi. Fenomenologik yondashuv asosida badiiy asarda makonning qahramon ruhiyati bilan uzviy bogʻliqligi, uning ichki kechinmalar, xotira va tasavvurlar orqali qayta yaratilishi ochib beriladi. Shuningdek, maqolada qahramon ongida makonning subyektiv idrok etilishi, uning vaqt bilan oʻzaro aloqasi hamda badiiy matnda ramziy va semantik qatlamlar orqali ifodalanishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari badiiy makonning faqat voqea joyi emas, balki qahramonning ichki dunyosini aks ettiruvchi muhim estetik kategoriya ekanligini koʻrsatadi.

Kalit soʻzlar: badiiy makon, fenomenologiya, qahramon ongi, subyektiv idrok, xronotop, badiiy tafakkur, ichki kechinma, estetik kategoriya, semantik makon, adabiy tahlil..

ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОСТРАНСТВА И ЕГО ОТРАЖЕНИЕ В СОЗНАНИИ ГЕРОЯ

Турумова Нилуфар Эркиновна

Университет экономики и педагогики, Самаркандский кампус, доцент

Аннотация

В статье анализируется феноменологическая интерпретация художественного пространства и процесс его отражения в сознании героя. Пространство рассматривается не только как физическая категория, но и как сложный феномен, формирующийся в человеческом опыте, эмоциях и сознании. На основе феноменологического подхода раскрывается взаимосвязь художественного пространства с психикой героя, его воссоздание через внутренние переживания, память и воображение. Также исследуется субъективное восприятие пространства, его связь со временем и выражение в художественном тексте через символические и семантические уровни. Результаты показывают, что художественное пространство выступает не только местом действия, но и важной эстетической категорией, отражающей внутренний мир персонажа.

Ключевые слова: художественное пространство, феноменология, сознание героя, субъективное восприятие, хронотоп, художественное мышление, внутренние переживания, эстетическая категория, семантическое пространство, литературный анализ.

PHENOMENOLOGICAL INTERPRETATION OF ARTISTIC SPACE AND ITS REFLECTION IN THE CHARACTER'S CONSCIOUSNESS

Turumova Nilufar Erkinovna

University of Economics and Pedagogy, Samarkand Campus, Associate Professor

Abstract

This article analyzes the phenomenological interpretation of artistic space and its reflection in the consciousness of the character. Space is examined not only as a physical dimension but also as a complex phenomenon formed through human experience, emotions, and

cognition. Based on a phenomenological approach, the study reveals the interconnection between artistic space and the character's psyche, as well as its reconstruction through inner experiences, memory, and imagination. It also explores the subjective perception of space, its relationship with time, and its representation in literary texts through symbolic and semantic layers. The findings demonstrate that artistic space is not merely a setting but an essential aesthetic category reflecting the inner world of the character.

Keywords: artistic space, phenomenology, character consciousness, subjective perception, chronotope, artistic thinking, inner experience, aesthetic category, semantic space, literary analysis.

Badiiy adabiyotda makon tushunchasi muhim estetik kategoriyalardan biri sifatida qaraladi. U nafaqat voqealar sodir bo'ladigan joyni ifodalaydi, balki asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini ochishda ham faol ishtirok etadi. Zamonaviy adabiyotshunoslikda makon fenomenologik yondashuv asosida talqin qilinib, uning inson ongida qanday aks etishi va qanday subyektiv ma'nolar kasb etishi dolzarb ilmiy muammoga aylangan. Shu nuqtai nazardan, badiiy makonni faqat tashqi real muhit sifatida emas, balki qahramonning ichki dunyosi bilan bog'liq murakkab hodisa sifatida o'rganish zarurati tug'iladi.

Fenomenologiya inson tajribasi va ongidagi hodisalarni bevosita idrok etish asosida tahlil qilishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, badiiy makon qahramonning hissiyotlari, xotiralari va ruhiy kechinmalari bilan chambarchas bog'liq holda talqin qilinadi. Natijada makon obrazlari subyektiv rang kasb etib, har bir qahramon ongida o'ziga xos tarzda shakllanadi. Bu esa badiiy asarda makonning dinamik va ko'p qatlamli tabiatini yuzaga chiqaradi hamda uning semantik yukini yanada boyitadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi badiiy makonning fenomenologik talqinini aniqlash va uning qahramon ongida qanday aks etishini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot jarayonida makonning subyektiv idroki, uning vaqt bilan o'zaro bog'liqligi, shuningdek, badiiy matndagi ramziy ifodalanish shakllari o'rganiladi. Shu asosda badiiy makonning qahramon ruhiy olamini ochib berishdagi o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan yoritiladi.

Badiiy makonning fenomenologik mohiyati va uning nazariy asoslari

Badiiy makon adabiyotshunoslikda uzoq vaqt davomida voqealar sodir bo'ladigan fizik hudud sifatida talqin qilib kelingan bo'lsa-da, fenomenologik yondashuv bu tushunchaning mazmunini sezilarli darajada kengaytirdi. Fenomenologiya makonni inson tajribasi bilan uzviy bog'liq holda o'rganishni taklif etadi. Bu yondashuvga ko'ra, makon obyektiv borliqdan tashqari, subyekt ongida shakllanuvchi fenomen sifatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham badiiy makon qahramonning hissiy tajribasi, idroki va ruhiy holati orqali mazmun kasb etadi. Bu esa adabiy matnni talqin qilishda yangi metodologik imkoniyatlarni yaratadi.

Fenomenologik talqinda makon inson ongida paydo bo'ladigan obrazlar tizimi sifatida qaraladi. Bu obrazlar real hayotdagi makon bilan to'liq mos kelmasligi, balki qahramonning ichki kechinmalari bilan boyitilgan bo'lishi mumkin. Shu sababli badiiy asarda makon tasviri ko'pincha subyektiv rangga ega bo'ladi. Masalan, bir xil makon turli qahramonlar tomonidan turlicha idrok etilishi mumkin. Bu esa badiiy makonning ko'p qirrali va ko'p ma'noli hodisa ekanini ko'rsatadi.

Badiiy makon fenomenologik yondashuvda vaqt bilan ham uzviy aloqada o'rganiladi. Xronotop tushunchasi aynan shu birlikni ifodalaydi. Makon va vaqtning uyg'unligi qahramon ongida o'ziga xos badiiy reallikni shakllantiradi. Bu reallik nafaqat tashqi voqelikni aks ettiradi, balki qahramonning ichki dunyosini ham ifodalaydi. Natijada badiiy makon vaqt bilan birgalikda semantik va estetik yukni oshiruvchi vositaga aylanadi.

Shuningdek, fenomenologik yondashuv makonning ramziy va semantik qatlamlarini ham ochib beradi. Badiiy makon ko'pincha muayyan g'oya yoki ruhiy holatni ifodalovchi ramz sifatida xizmat qiladi. Masalan, yopiq makon izolyatsiya va yolg'izlikni, ochiq makon esa erkinlik va imkoniyatni anglatishi mumkin. Bu ramziy talqinlar orqali muallif qahramonning ichki

kechinmalarini chuqurroq ochib beradi va o'quvchini badiiy matnni kengroq anglashga undaydi.

Qahramon ongida makonning subyektiv aks etishi

Badiiy makonning eng muhim xususiyatlaridan biri uning qahramon ongida subyektiv tarzda aks etishidir. Qahramon makonni faqat ko'rmaydi, balki uni his qiladi, anglaydi va unga o'z ruhiy holati orqali ma'no beradi. Shu sababli makon tasviri qahramonning ichki dunyosining bir qismi sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayon fenomenologik yondashuvning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, badiiy matnni chuqurroq talqin qilish imkonini beradi.

Qahramonning ruhiy holati makon idrokiga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, tushkun kayfiyatdagi qahramon uchun keng va yorug' makon ham tor va qorong'i tuyulishi mumkin. Aksincha, ruhiy ko'tarinkilik holatida oddiy makon ham keng va yorqin tarzda tasvirlanadi. Bu esa makonning obyektiv emas, balki subyektiv hodisa ekanini ko'rsatadi. Demak, badiiy makon qahramon ongining aksidir.

Bundan tashqari, qahramon xotiralari ham makon tasvirida muhim rol o'ynaydi. O'tmishdagi voqealar bilan bog'liq makonlar qahramon ongida alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday makonlar nafaqat voqealar sodir bo'lgan joy, balki hissiy tajriba markaziga ham aylanadi. Natijada makon xotira va vaqt bilan birlashib, murakkab badiiy tizimni hosil qiladi. Bu tizim orqali qahramonning ichki dunyosi yanada aniqroq ochiladi.

Shuningdek, qahramon tasavvuri makonning yangicha shakllanishiga olib keladi. Tasavvur orqali makon real chegaralardan chiqib, metaforik va ramziy tus oladi. Bu esa badiiy asarda makonning kengayishi va chuqurlashuviga xizmat qiladi. Natijada o'quvchi makonni nafaqat ko'radi, balki uni his qiladi va qahramon bilan birga boshdan kechiradi.

Badiiy makonning semantik va estetik funksiyalari

Badiiy makon asarda muhim semantik yukni o'zida mujassam etadi. U orqali muallif asarning asosiy g'oyasini ifodalaydi va qahramon xarakterini ochib beradi. Makon tasviri ko'pincha voqealar rivojiga ta'sir ko'rsatadi va syujetning muhim elementiga aylanadi. Shu sababli badiiy makon faqat dekorativ unsur emas, balki mazmuniy ahamiyatga ega bo'lgan struktura sifatida qaraladi.

Semantik jihatdan makon turli ramziy ma'nolarni ifodalaydi. Masalan, yo'l hayot yo'lini, uy xavfsizlik va osoyishtalikni, sahro esa yolg'izlik va izlanishni anglatishi mumkin. Bu ramziy ma'nolar orqali muallif o'z fikrini bevosita emas, balki bilvosita ifodalaydi. Natijada badiiy matn ko'p qatlamli va chuqur ma'noli tus oladi.

Estetik nuqtai nazardan makon asarning badiiy go'zalligini ta'minlaydi. Tasviriy vositalar orqali yaratilgan makon obrazlari o'quvchida estetik zavq uyg'otadi. Ranglar, tovushlar va hidlar orqali berilgan makon tasviri badiiy asarning ta'sirchanligini oshiradi. Bu esa o'quvchini asar voqealariga yanada chuqurroq jalb etadi.

Shu bilan birga, badiiy makon qahramonning ruhiy rivojlanishini ham aks ettiradi. Asar davomida makonning o'zgarishi qahramon ichki dunyosidagi o'zgarishlar bilan uyg'unlashadi. Bu esa makon va qahramon o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ko'rsatadi. Natijada badiiy makon asarning kompozitsion va g'oyaviy yaxlitligini ta'minlovchi muhim unsur sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalariga ko'ra, badiiy makon fenomenologik yondashuv asosida faqat tashqi voqelikni aks ettiruvchi unsur emas, balki qahramon ongida shakllanuvchi murakkab estetik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Makon qahramonning hissiy kechinmalari, ruhiy holati va individual tajribasi bilan chambarchas bog'liq holda talqin qilinadi. Shu sababli badiiy asarda makon subyektiv mazmun kasb etib, har bir qahramon ongida o'ziga xos shaklda aks etadi. Bu esa adabiy matnning chuqur semantik qatlamlarini ochishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqotda badiiy makonning qahramon ongidagi aks etishi uning vaqt bilan uzviy aloqador ekanini ko'rsatdi. Xronotop birligi orqali makon va vaqt o'zaro uyg'unlashib, qahramonning ichki dunyosini ifodalovchi muhim vositaga aylanadi. Badiiy makon ramziy va

estetik funksiyalarni ham bajarib, asarning g'oyaviy mazmunini boyitadi hamda o'quvchi idrokiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ro'ziyeva M.Y., Azamova N.U. Badiiy adabiyotda makon va zamon tushunchasi va ularning kelib chiqishi. — 2024.
2. Komilova M.J. O'zbek adabiyotida badiiy vaqt va makon tushunchasining nazariy asoslari. — 2024.
3. Hamdamov U., Qosimov A. Jahon adabiyoti. — Toshkent: Akademnashr, 2024.
4. Amanlikova N., Iskandarova A. Badiiy asarlarda makon va zamon talqini. — 2023.
5. Mo'minova A.A. Badiiy asarda zamon va makon tahlili. — 2022.
6. Jo'rayev U. Badiiy matn tahlili nazariyasi. — Toshkent: Fan, 2020.
7. Karimov N. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent, 2021.
8. Shokirov X. Fenomenologiya — badiiy tadqiqot metodi sifatida. — 2025.
9. Yo'ldoshev Q. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent, 2022.
10. Islomov Z. Zamonaviy adabiyot nazariyasi. — Toshkent, 2023.
11. Abdullayeva D. Badiiy tafakkur va interpretatsiya muammolari. — Toshkent, 2021.
12. Nurmatov S. Adabiy tahlil metodlari va usullari. — Toshkent, 2022.